

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Visie als olifant

De kunst van camouflage

Oudenampsen, M.

Published in:
Idee

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Oudenampsen, M. (2019). Visie als olifant: De kunst van camouflage. *Idee*, 40(1), 15-19.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Wat is het verschil? 'Een visie is een ideologie geworden op het moment dat het angst nodig heeft om anderen zich daaraan te laten confirmeren.'

Wat betekent een visie op betekenisvol leven voor jou, wat is jouw visie op het persoonlijke leven? 'Ik vind het heel belangrijk om die vragen van zojuist te blijven stellen, maar ik ben erachter gekomen dat het heel ingewikkeld is om daar een antwoord op te formuleren.'

Dus het gaat niet om het antwoord? 'Het gaat niet per se om het antwoord, het gaat erom dat je de vraag blijft stellen. Dat is volledig contradictoer met het pragmatisme. Je moet leren leven in de onzekerheid, dat is iets wat wij niet normaal vinden. Het lastige van visie is dat je voortdurend op zoek moet blijven naar het stellen van de vraag, in de wetenschap dat er geen antwoord is. En daarom is visie flexibel. Het is alsof je in een snel stromende rivier van steen naar steen springt. Maar elke steen biedt voldoende comfort om te rusten, je wankelt voortdurend, maar je wordt gedwongen om te springen. Je moet tempo maken, anders val je erin, en je weet dat je nooit een rustpunt vindt. Er is een tijdelijk antwoord, van een enkele steen steeds.'

Je omschrijft visie als reflexief denken en pragmatiek als direct handelen. Maar die metafoer die je gebruikt behelst beiden: handelen en denken. En partijpolitiek gaat niet alleen over het stellen van vragen, maar ook over het bieden van antwoorden. 'Daarom is het voor partijen zo belangrijk om een visie te hebben, zoals een Van Mierlo Stichting, waar je je pragmatiek aan toetst. Zodra je geconfronteerd wordt met een probleem, dan zou je graag hebben dat op basis van visie verschillende standpunten worden gehuldigd. En dat die visie de mensen in de partij ook beschutting geven. Dat stukje wordt nu vaak overgeslagen, men gaat onmiddellijk naar de oplossing. Want het vertraagt. Een visie huldigen en blijven huldigen brengt een vertragingproces teweeg in je besluitvorming. Maar je krijgt er iets voor terug: een zekere consistentie in beleid. Als je een goede visie hebt zou je als buitenstaander kunnen voorspellen hoe iemand gaat denken, maar die consistentie is weg. Een land heeft baat bij consistente besluitvorming. Een bevolking heeft baat bij een scherpe visie van politieke partijen.'

Of hebben politieke partijen baat bij een scherpe visie van kiezers? Zo zei Van Mierlo ooit: 'de kiezer doet maar wat'. Is die kiezer nog te vertrouwen? 'Tja, die moet je winnen door een consistente visie te ontwikkelen. Als je dat kan en daartoe in staat bent, is die kiezer wél te vertrouwen.' ●

Een bevolking heeft baat bij een scherpe visie van politieke partijen

Damiaan Denys studeerde filosofie en geneeskunde in Leuven en promoveerde in Utrecht. Sinds 2007 is hij hoogleraar psychiatrie aan de Universiteit van Amsterdam. Tot vorig jaar was hij voorzitter van de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie.

Er rust in Nederland een apart soort taboe op visie. Waarschijnlijk de bekendste uitdrukking van dit fascinerende stigma is het dictum van Mark Rutte uit zijn H.J. Schoo-lezing van 2013: 'Visie is als de olifant die het uitzicht belemmert'. Klopt deze observatie, of valt er bij Nederlandse politici toch stiekem een visie te ontdekken?

Door Merijn Oudenampsen

Visie als
olifant:
de kunst
van camouflage

* Visie als olifant:
de kunst
van camouflage

In de Nederlandse politiek heeft visie voor velen een nare bijklank

De uitspraak van Rutte

kon rekenen op smalende reacties in de media. 'Dat we inhoudelijk geen wonderen van hem mochten verwachten, maakte hij in zijn eerste zinnen al duidelijk,' schreef een correspondent van *de Volkskrant*. Maar het was zeker geen uit de lucht gegrepen stelling. Het vormde onderdeel van een principiële kritiek op visionair leiderschap: 'Als visie een blauwdruk voor de toekomst betekent, dan verzet alles wat liberaal is in mij zich daartegen,' zo stelde Rutte toentertijd. 'Een land, een samenleving past niet in een mal,' liet hij daar nog op volgen.

Wat Rutte lijkt te bedoelen met visie is een ideaalbeeld van mens en samenleving, vervat in een politieke theorie zoals in de klassieke ideologische stromingen liberalisme, socialisme of conservatisme. In veel samenlevingen is het vrij gebruikelijk dat politiek leiders een dergelijke veelomvattende visie naar voren schuiven, of zich in ieder geval daartoe verhouden. Het is niet hun bedoeling om een blauwdruk voor de toekomst te presenteren waar de samenleving voor de eeuwigheid aan gebonden is, maar eerder om kiezers een indicatie te geven van de grotere idealen van hun partij, los van de punten achter de komma op de koopkrachtplaatjes. Een uitgesproken visie helpt kiezers bij het uitbrengen van hun stem.

In de Nederlandse politiek heeft visie voor velen echter een nare bijklank. 'Wie visie zoekt moet naar de oogarts,' stelt Rutte desgevraagd. De minister-president is zeker niet de enige met een negatieve waardering. De gevierde *NRC*-columnist Jérôme Heldring vond 'visionaire politici een beetje griezelig'. Frits Bolkestein beschreef visie al eerder als 'ijdel getheoretiseer dat het zicht op de werkelijkheid blokkeert'. En de vooraanstaande socioloog en PvdA'er Cees Schuyt heeft eveneens weinig op met maatschappijvisies: 'elke poging om de inrichting van een rechtvaardige samenleving positief te formuleren, zal het gevaar in zich dragen een ideologie te worden, die het ontwerp doet stollen in handhaving van een alsdan bereikte status quo'. Nederlandse politici profileren zich liever als nuchtere 'pragmatici' of doorgewinterde 'realisten' dan als uitgesproken voorstanders van een politieke visie. 'Niemand zit meer op grote verhalen te wachten,' schreef *Volkskrant*-commentator Martin Sommer.

Nederlandse politici worden dan ook vaak als visieloos afgeschilderd. Ze zouden lijden aan een chronische ideeënarmoede, een soort ideologische anemie. Het is een aambeeld waar *NRC*-columnist Bas Heijne geregeld op hamert in zijn boeken en columns. Heijne hekelt het ontbreken van vergezichten, het gebrek aan richting en visie, de afwezigheid van een ethische overtuiging. Politici doen geen water meer bij de wijn, zo stelt Heijne. Het water heeft de wijn al lang vervangen. Politiek is het mengen van kleurloze substanties. Wie enige naspeuring doet, ontdekt al snel dat dergelijke beschuldigingen van visieloosheid al decennia het Nederlandse debat bepalen.

Mark Rutte is natuurlijk een geliefd doelwit van die kritiek. Op zijn beurt beschuldigde Rutte zijn voorganger Balkenende van een gebrek aan visie. 'Rustig aan, dan breek het lijntje niet,' zo omschreef Rutte de politiek van Balkenende. Ad Melkert stelde weer dat zijn voorganger Wim Kok geen visie had laten zien. En wijlen Ruud Lubbers werd in een in memoriam in *NRC* ervan beschuldigd dat hij met zijn nieuwe zakelijkheid een tijdperk van visieloosheid had ingeluid: 'Nog altijd draagt de Nederlandse politiek hier sporen van. Het gebrek aan visie is een terugkerende klacht.' De beschuldiging van visieloosheid was tevens een favoriet aanvalswaapen van oud-leider van D66, Alexander Pechtold. Alleen is zijn partij sinds het afscheid van de zogenoemde 'kroonjuwelen' net zo goed doelwit van dat verwijt. Zo bezien zijn er de afgelopen dertig jaar maar weinig prominente politici die wél de verdenking op zich hebben geladen, een politieke visie te hebben.

Stiekem toch een visie

Een dergelijke alomtegenwoordige retoriek van visieloosheid wekt echter argwaan. Hoe kan het land bestuurd worden als het alle politici continu aan visie ontbeert? En na enige studie van lezingen en publicaties van politici rijst toch het vermoeden dat de zaken wat genuanceerder liggen. In zijn H.J. Schoo-lezing deed Rutte zijn befaamde uitspraken over visie, om vervolgens erbij te vermelden dat hij wel degelijk gelooft in 'visie als perspectief voor mensen'. En wie goed oplet, kan naast de waslijst aan beleidsmaatregelen toch een verhaal ontwaren dat verdomd veel op een visie lijkt. Dat verhaal heeft alleen de media niet gehaald, in tegenstelling tot zijn antipathie richting olifanten. Rutte begon zijn verhaal met een referentie naar een bundel van het SCP in 1983 – meer specifiek een bijdrage van de toen nog jonge socioloog (en latere SCP-directeur) Paul Schnabel. In zijn bijdrage boog Schnabel zich over de uitdijende verzorgingsstaat, en stelde dat deze had geleid tot de bureaucratisering en verstatelijking van het maatschappelijk initiatief. De staat had taken op zich genomen die eerder vanuit de (verzuilde) samenleving zelf werden geklaard. Een fundamentele inperking van de verzorgingsstaat zou weer ruimte bieden aan de samenleving zelf om initiatieven te nemen.

De analyse van Schnabel uit 1983 vertoont veel gelijkenissen met de visie die het CDA ontvouwde toentertijd. In tegenstelling tot Reagan en Thatcher, verdedigde het CDA haar bezuinigingsbeleid met een communaristische visie. Terwijl in de VK en het VS de verzorgingsstaat met collec-

Een fundamentele inperking van de verzorgingsstaat zou weer ruimte bieden aan de samenleving zelf om initiatieven te nemen

tivisme werd geassocieerd, was de christendemocratische kritiek eerder dat de verzorgingsstaat een motor van individualisering was. Daardoor was het aloude christelijke verzuilde middenveld weggevaagd, om plaats te maken voor een op consumptie gericht individualisme.

De christendemocratische sociologen Hans Adriaansens en Anton Zijderveld stelde dat de verzorgingsstaat had geleid tot de ontwikkeling van een decadent 'immoralistisch ethos'. Dat zou geheel in het teken staan van de 'consumptie hier-en-nu': 'Niet alleen geproduceerde goederen worden geconsumeerd, ook menselijke relaties, ideeën, theorieën, ervaringen: men nuttigt ze tot zij beginnen te vervelen, waarna men ze inruilt voor ander consumptiemateriaal. In het maatschappelijk verkeer zullen dan ook loyaliteit en verantwoordelijkheidsgevoel laag genoteerd staan: wanneer een relatie (huwelijk, vriendschap) niet meer "goed zit", ruilt men haar in voor een andere, wat daarvan dan ook de consequenties mogen zijn.' De keerzijde van dit argument is dat het terugdringen van de verzorgingsstaat weer kan resulteren in een herwaardering van gemeenschapszin en verantwoordelijkheidsgevoel.

Ruud Lubbers, de man die eveneens met een gebrek aan visie wordt geassocieerd, droeg een dergelijke christelijke communitaristische visie helder en duidelijk uit in zijn vele lezingen. In een Tweede Kamer-toespraak uit 1982 poneerde Lubbers dat mensen niet kunnen leven 'in de anonimiteit van de centrale overheid die hun verantwoordelijkheid ontnemt'. Het individualisme was geen alternatief: 'Mensen kunnen evenmin leven bij zichzelf en zullen opstandig worden indien de overheid het daarop aanstuurt.' Zijn voorstel was een overheid die een 'draagt-elkanders-lasten' oriëntatie zal 'uitlokken en bevorderen'. De overheid is volgens deze visie een actieve aanjager van gemeenschapszin. Bij het aantreden van het kabinet Lubbers I, in november 1982, kondigde de regeringsverklaring dan ook aan dat Nederland zou 'overgaan van een verzorgingsstaat, die onbetaalbaar en drukkend dreigt te worden, naar een zorgzame samenleving waarin mensen voor elkaar opkomen'.

In zijn H.J. Schoo-lezing lezing prees Rutte de bezuinigingspolitiek van Lubbers, die Nederland 'opnieuw in de grondverf' had gezet. Zonder de christelijke connotaties over te nemen, presenteerde Rutte zijn eigen bezuinigingsbeleid als een voortzetting van het werk van Lubbers. Een vergelijkbare draag-elkanders-lasten oriëntatie klonk door in zijn betoog. In het Nederland dat Rutte voor zich zag, 'wonen mensen die alles wat zij zelf organiseren ook zoveel mogelijk zelf regelen, samen met de mensen in hun omgeving. Dat is goed voor de mensen zelf, maar het levert ook een hechtere samenleving op, waarin het bezielde verband uit mensen zelf komt.' Rutte nam hier een voorschot op de aankondiging van de participatiesamenleving – de kernvisie van het kabinet Rutte II. Twee weken later zou immers de troonrede door koning Willem-Alexander worden uitgesproken, waarin de geste van Lubbers uit 1982 in iets andere bewoordingen werd herhaald: de verzorgingsstaat zou plaatsmaken voor een participatiesamenleving, waar mensen weer zelf het heft in handen zouden nemen. Onder sociologen staat deze politiek bekend als neoliberal communisme.

Ze worden eerder op gedepoliteerde wijze aan de man gebracht als noodzakelijke aanpassingen aan een snel veranderende wereld

De verhulling van visie

Typisch aan de Nederlandse politiek echter is dat dergelijke politieke visies niet al te expliciet als visie worden gepresenteerd. Ze worden eerder op gedepoliteerde wijze aan de man gebracht als noodzakelijke aanpassingen aan een snel veranderende wereld. De politieke taal in Nederland, zo schrijft de historicus James Kennedy, is 'doordrenkt van het passieve gebruik van werkwoorden waarbij gewezen wordt op overkoepelende en onvermijdelijk politieke en sociale ontwikkelingen, waar de politiek weinig meer aan kan doen dan zich aan te passen'. In de Nederlandse bestuurlijke en politieke retoriek lijken grote onpersoonlijke machten het land onder controle te hebben: 'Nederlandse elites, of we het nu hebben over politici of bestuurders, zijn blijkbaar overgeleverd aan krachten die hen te boven gaan: "de veranderende samenleving", "de eisen van de tijd", "de onvermijdelijke ontwikkelingen", et cetera.' Kennedy noemt dit de retoriek van de overmacht.

Eenzelfde depoliteerde omhulling van zijn politieke visie zien we bij Rutte. De H.J. Schoo-lezing heeft als titel 'Nederland bij de tijd brengen'. De uitstraling is eerder die van achterstallig onderhoud dan van ambitieus politiek ingrijpen. Verder stelt Rutte: 'Wij beheersen de wereld niet, dat is de realiteit. En we krijgen te maken met grote, haast radicale veranderingen, sommige nu al zichtbaar, andere worden zichtbaar; economisch, maatschappelijk en geopolitiek.' Die veranderlijke wereld 'betekent dat we ons steeds opnieuw aan moeten passen aan nieuwe omstandigheden.' Kennedy stelt dat een dergelijk depoliteerd discours een strategische functie heeft: het faciliteert het polderen. Het is immers makkelijker om overeenstemming te vinden met andere partijen als je de eigen politieke agenda presenteert als een onvermijdelijke ontwikkeling die van buitenaf wordt afgedwongen dan als een ideologisch programma dat doelbewust over de samenleving wordt uitgerold. Zo is politieke visie wel degelijk aanwezig in Nederland, al betreedt zij vaak in een apolitieke camouflage het toneel en gaat haar verschijning vaak gepaard met een kritiek op visie. ●

Zo is politieke visie wel degelijk aanwezig in Nederland

Merijn Oudenampsen is politicoloog en socioloog en werkt als postdoc-onderzoeker aan de UvA. Hij promoveerde in 2018 op een ideeëngeschiedenis van de Fortuyn-revolte. De Nederlandse handelseditie, getiteld *De conservatieve revolte*, verscheen afgelopen herfst bij uitgeverij VanTilt.